

"València és l'Índia de Jaume I"

Robert Ignatius Burns (San Francisco, Califòrnia, 1921), jesuïta i historiador. Un dels màxims especialistes en l'origen del Regne de València i la figura de Jaume I. Acaba de publicar en català *El regne croat de València*, llibre que va aparèixer el 1967 a la Universitat de Harvard, que recupera l'atmosfera del territori de frontera ple d'oportunitats, amb molt de buit legal i convertit en laboratori social i foral.

Com arriba a interessar-se per la nostra història, pare Burns?

—Poc després de la Segona Guerra Mundial estudiava la història de Bizanci per a la meua tesina i em van aparèixer els catalans a Atenes. Em va semblar un episodi interessant, i en aquella ocasió ja vaig fer un article sobre la diplomàcia del braç armat català, la Companyia Catalana, amb els poders d'Europa. Uns anys després, a la Universitat Gregoriana de Roma, li vaig preguntar al pare Batllori, que és un gran especialista, quina era la part més important de la història catalana. I em va respondre que la conquesta de València, que paradoxalment era la menys estudiada. Per una altra banda, abans de centrar-me en la història medieval, jo ja havia estudiat els efectes de la guerra indiana al nord dels Estats Units, i els problemes de repoblament i d'estructuració de societats noves m'interessaven molt, de manera que va ser molt fàcil.

—Hi ha alguna relació entre la conquesta del Far West i la del regne de València?

—Sí, hi ha una analogia. Com totes les analogies, no és exacta, però és una analogia. Vaig escriure un llibre sobre la metodologia missionera utilitzada al segle XIX pels indians, i vaig concloure que era la mateixa que utilitzaven al segle XIII els mendicants, els franciscans i els dominicans. Els catòlics i els protestants del segle XIX apliquen aquests esquemes en la conquesta de les nacions del Nou Món.

—Al llibre, vostè es refereix a la conquesta del Regne de València com a croada.

—Sí, perquè era la guerra de la Cristiandat. Les indulgències del papat, els legats papals... tot indica que és una croada. Després, els guerrers estaven convençuts que la seua obra comptava amb l'aprovació divina, i al llarg de l'empresa hi ha distints senyals en aquest sentit, com l'aparició de Sant Jordi a la batalla del Puig, l'aparició d'una làpida amb la imatge de la Mare de Déu, també al Puig, i tota classe d'incidents que produïen una exaltació religiosa entre la tropa. Per a nosaltres és difícil acceptar això, perquè venim de la societat de la il·luminació del segle XVII, però totes les civilitzacions de la història del món eren civilitzacions religioses. La ideologia es confonia amb la religió.

—El mòbil d'aquesta croada era religiós?

—Era mixt, com en totes les croades. Reli-

giós, segurament, però també per a guanyar territori, per a ser ric, per l'aventura... No era uniforme. El mateix rei Jaume no tenia una vida molt espiritual però es veia a si mateix com un rei molt religiós.

—De fet, solia confondre's amb Déu, no?

—Oh, sí, però és per egoisme. Jaume I és un home que m'agrada molt. Simpàtic.

—Tirà i adúlter, segons sembla.

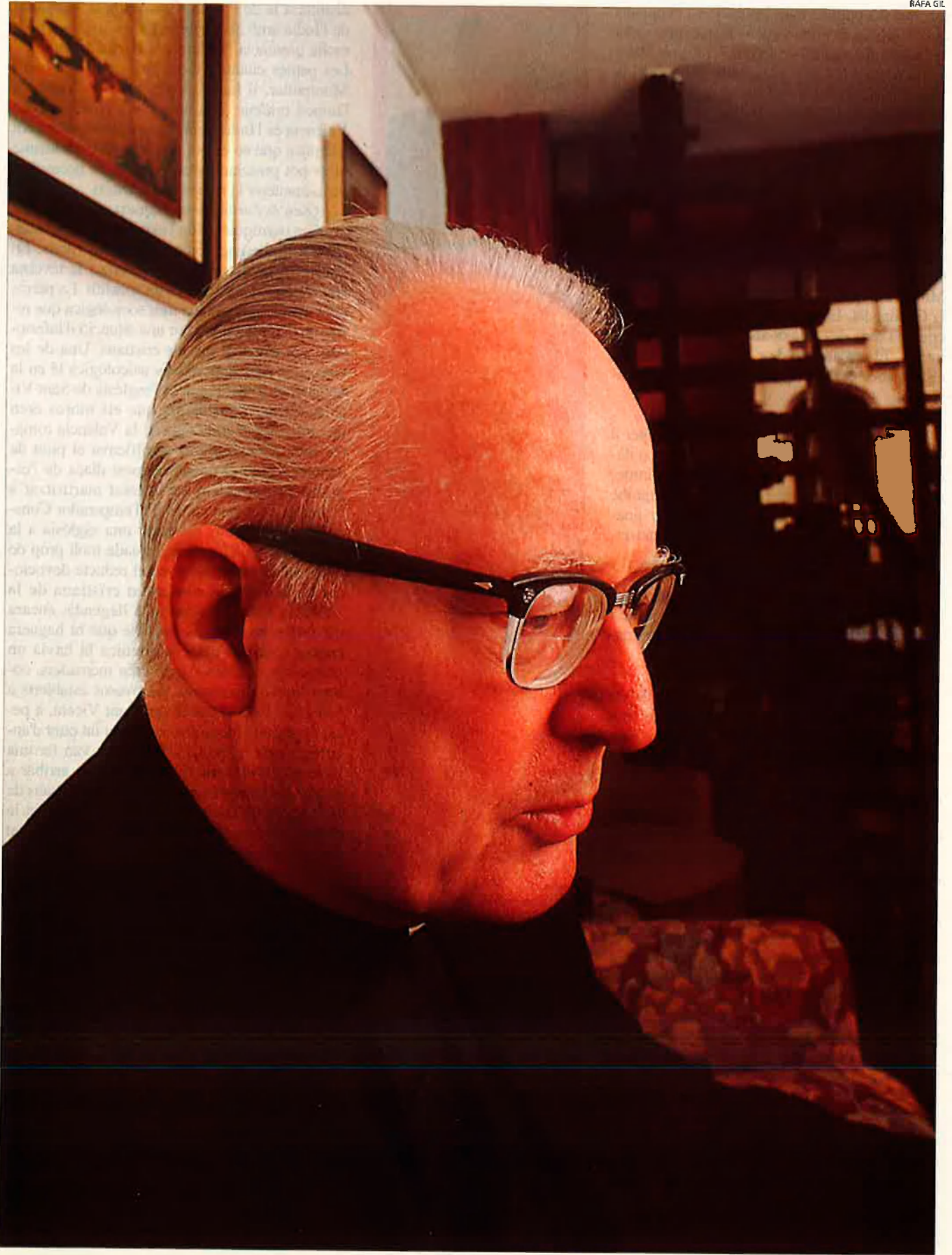
—Són característiques del seu temps. Jaume I no era un dictador en el sentit actual de la paraula. Tenia molta autoritat, és cert, però el seu poder depenia d'equilibris molt difícils, perquè necessitava el suport de les ciutats i les famílies. Al nord d'Europa sí que es dona aquest model de cap de tribu poderós, però al sud d'Europa perviu el tipus bizantí de les ciutats més o menys suficients en si mateixes. Això continua a la Itàlia del Renaixement, a Occitània, a Catalunya. Per exemple, el comte de Barcelona era més important que el rei d'Aragó. El rei d'Aragó era el cap de la tribu, però el comte de Barcelona tenia molts diners de les seues ciutats comercials: no tenia una força naval però podia improvisar-la de la nit al matí amb els mercants, com era el cas de Gènova. Així de difícil era el poder de Jaume I, però l'exercia amb molta autoritat.

—La conquesta de València li va donar molt de prestigi a Europa, no?

—Sí, per això va ser distingit al concili ecumènic de Lió. Era el croat més important del món, el paradigma. Era un *conqueridor*. El concili no era com avui, amb prelats i cardenals solament, sinó amb reis, comtes i homes de gran importància econòmica. La conquesta de València li va donar molta fama també a Anglaterra, on es van escriure alguns elogis entusiastes, i Lluís IX de França li va enviar una corona d'espines de Crist com a senyal d'afecte. Al meu entendre és l'home més important de la història del món occidental. Prova d'això són les ofertes que li fan per a dirigir la Itàlia del nord contra el Sacre Emperador Romà Frederic II, o les de l'emperador de Bizanci i el khan dels mongols, que li proposen una aliança per fer una croada a Terra Santa.

—Alguns historiadors han vist en la reconquesta un intent de reconstrucció de l'imperi romà. Hi ha alguna cosa d'això?

—Un poc. Bé, més que un poc. El dret canò-

nic, que era comú a totes les nacions, explicava que la croada era per a guanyar una altra volta "la nostra Romània", de Bizanci a Roma. Per a un home de l'edat mitjana, la vida d'un romà i la vida d'un català era la mateixa vida: són romans de mentalitat, de religió, de llengua. El Renaixement acaba amb això.

—*Qui va finançar la croada del Regne de València?*

—No sé si Jaume I té diners del fons internacional de les croades, però és molt probable, ja que a Catalunya es cobra aquest delme (hi ha algunes llistes de ciutats que el paguen). Pere el Gran, en els seus combats contra els moros de Montesa sí que té molts diners del papa, de tota la Cristiandat. El rei Jaume utilitza bons, subscriu una sèrie de préstecs amb ciutadans a un alt interès. El mecanisme de crèdit es pot veure en els registres de Jaume I, és una cosa molt interessant.

—*Els ciutadans, qui eren?*

—Homes rics, artesans... Per exemple, per a construir una embarcació, es venien bons o dècims, amb els quals es guanyaven diners immediatament. Les famílies pròximes al rei també participen en el finançament per a poder guanyar oportunitats en el nou territori, com terres, molins...

—*La croada era un gran negoci, no?*

—En efecte, i en canvi, és un dels apartats sobre els quals no hi ha gaire escrit. En aquest moment històric no hi ha necessitat de guardar aquesta classe de documentació.

—*Potser la farien desaparèixer.*

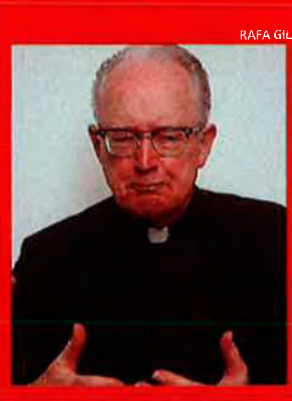
—Segurament. Pere el Gran emprava els diners internacionals de la croada contra els moros de Montesa, i els bisbes francesos volien formar una comissió d'investigació perquè consideraven que era una acció fraudulenta utilitzar els diners contra un rebel mudèjar. Els diners de la croada eren per a reconquistar. I Pere el Gran va contestar que no podia fer-se una comissió d'investigació en aquell moment perquè era molt perillós anar per allà.

—*Quin és el paper de l'Església en la conquesta de València?*

—En un temps que no existeix un estat com avui dia, que controla tot l'entramat de serveis, des de l'educació a la sanitat, l'Església era qui supliria aquesta funció. Per a mantenir la presència catalana en un lloc, on la totalitat de la població era musulmà, i recrear una societat cristiana, el paper de l'Església era fonamental, i sobretot psicològic i ideològic. S'ha d'aclarir que l'Església no era monolítica ni jeràrquica: hi ha moltíssimes corporacions com els franciscans, els templers, els hospitalers... que amb els seus diners i el seu personal impulsen infraestructures socials amb una celeritat impressionant. Poques nits després de la conquesta ja es pot veure una societat cristiana, no completament religiosa potser, però sí amb una identitat completament

“Entre la conquesta de València i la del Far West hi ha una analogia. La metodologia missionera que utilitzaven al segle XIII els mendicants era la mateixa que van utilitzar els indians al segle XIX. Els catòlics i protestants apliquen aquests esquemes en la conquesta del Nou Món.”

distinta a la de l'Islam. És un procés similar al de l'Índia amb els anglesos: pocs anglesos però molta presència. València és l'Índia de Jaume I. Les petites ciutats d'Occitània, com Narbona i Montpeller, li fan el paper que fa Singapur a l'imperi britànic. Són llocs per a piratejar, però València és l'Índia, amb una població totalment islàmica, que no es pot convertir al cristianisme ni es pot prescindir d'ella perquè és necessària per a mantenir la riquesa del territori.

—*Quin és l'instrument d'aquest nou ordre?*

—Les parròquies. Són l'element de consolidació del nou regne. Especialment les rurals. En qualsevol poblet, només l'església i la taverna són cristianes. La resta és tot musulmà. La parròquia té una importància més sociològica que religiosa. La psicologia, en una situació d'inferioritat, era decisiva per als cristians. Una de les coses que més importància psicològica té en la reconstrucció del regne és l'església de Sant Vicent Màrtir. Considerant que els moros eren una interrupció en la vida de la València romana, Sant Vicent Màrtir significava el punt de connexió amb el passat. Aquest diaca de l'església de Saragossa havia estat martiritzat a València en temps romans, i l'emperador Constantí el Gran havia fet erigir una església a la seua memòria. L'església, situada molt prop de la ciutat, es va convertir en el reducte devocional de la reduïda comunitat cristiana de la València islàmica, segons la llegenda, encara que jo no ho crec. És possible que hi haguera cristians —a la València islàmica hi havia un carrer dels cristians—, però eren mercaders, comerciants o diplomàtics genovesos establerts a València. Però el cas és que Sant Vicent, a pesar de ser una mesquita, suposava un punt d'ancoratge amb la tradició. Els croats van fer una incursió en el territori enemic fins a arribar a l'església i celebrar un servei religiós, i abans de la rendició de la ciutat, Jaume I ja havia fet la petició al papa Gregori IX perquè Sant Vicent fóra el patró de València.

—*Dels ordes religiosos i militars que participen en la creació del nou regne, quin és el que s'imposa?*

—Els dels mendicants, com a Catalunya. Torras i Bages diu que els mendicants tenen la mateixa part en l'evolució de Catalunya que els benedictins en els orígens d'Anglaterra. Destaquen per la seua diversitat i multiplicitat: franciscans, dominicans, mercedaris, cistercencs, trinitaris, agustins... Són un orde internacional, mediterrani, amb un personal del rang dels ciutadans mercantils. Quasi tots els franciscans de la València del segle XIII eren de les famílies altes comerciants. La seua manera d'educar i comunicar, a través d'anècdotes, impregna la nova societat.

—*Els franciscans són el braç més important dels mendicants?*

—Econòmicament, són més importants els

dominicans. Eren els destinataris de la gran part dels testaments. Eren els més rics, els més cerebrals. Els franciscans, en canvi, actuaven més amb el cor, i això calava més entre la població. Al meu entendre, eren més importants, perquè el seu moviment es desenvolupa al mateix temps que avança la croada valenciana. Pel temps que València experimenta la seua reconstrucció i organització, l'Europa acadèmica era testimoni del treball dels grans pensadors franciscans com Llull, Grosseteste o Bonaventura, i aquesta projecció té els seus efectes en les capes superiors de la nova societat valenciana.

—*La frontera valenciana era un gran laboratori, defineix vostè al llibre.*

—Especialment per al dret, perquè en general és una cosa consuetudinària, basada en la memòria. Ací es parteix de zero, es crea un dret nou, que són els Furs. La gent pertany a distints ordes i orígens, i es necessita, per a una vida comercial, expandir un model que puga ser compartit per la gran diversitat. Els Furs del Regne de València són el primer model romà d'aplicació general a Europa. Per altra banda, la conquesta de València era una gran oportunitat per al comerç mediterrani amb el Magrib, en detriment de Barcelona, que era la que comerciava amb Tunísia. Després, quant a la vida domèstica, també és un laboratori de convivència. I no només pels musulms, que són majoria, sinó pels jueus. Aquest és un moment delicat per als jueus francesos, que pateixen persecucions i expulsions, i el rei Jaume els atrau a València. Aquesta és una història poc coneguda.

—*Hi ha un altre episodi no massa conegut: una disputa entre Toledo i Tarragona pel control eclesial de València, que de fet és una guerra diplomàtica entre Castella i Catalunya-Aragó.*

—És una pugna política emmascarada com a religiosa. Els reis no hi participaven directament, però sí que ho feien els seus representants. El rei Jaume ja havia previst el problema de la jurisdicció metropolitana sobre la qual havia de quedar el bisbe de València. I ho feia seguint aquest raonament: si aquesta era una conquesta de la corona d'Aragó i Catalunya, el bisbe també ho havia de ser. Per tant, havia de pertànyer a Tarragona. Però segons la teoria i el dret de la reconquesta de la península, cada diòcesi antiga havia de quedar adscrita al metropolità a què pertanyia durant els temps visigòtics. Per tant, la diòcesi de València era de l'arque-

—**És cert que els valencians del segle XIII defraudaven l'Església com ara defrauden Hisenda?**

—**Oh, sí. En aquest moment és l'Església qui recapta l'impost del 10%, i una part del delme eclesial era per al rei. Els fraus eren constants. Uns es negaven a pagar, els altres, amb mala intenció, deixaven abandonada la part en espècie que corresponia a l'Església per tal que els la furtaren o els animals se la menjaren. I als centres urbans, que és on més oposició al delme hi havia, buscaven els punts més il·lògics i injustos del sistema i obrien accions judicials per a ajornar el pagament o no pagar. Al final va haver d'intervenir el rei Jaume I, que va escriure exhortant els valencians a pensar en la seua salvació eterna i a deixar de defraudar l'Església. Va ser un "magnum scandalum" públic.**

bisbe de Toledo. Però això era absurd, ja que Espanya no era la unitat visigòtica radial, sinó una nova realitat de regnes rivals, independents i organitzats de manera axial, de nord a sud. Per llengua, caràcter i institucions, els països de Jaume I diferien profundament dels castellans, i tampoc es professaven gens d'afecte. Per exemple, Jaume I no va dubtar gens a penjar un emissor del bisbe de Conca a Xàtiva a causa de les seues activitats pro-castellanes. Per tant, el plet entre Tarragona i Toledo era una pantalla d'un altre debat: la tendència protonacionalista dels països del rei Jaume. És a dir, hi havia una identificació entre diòcesi, membres i organització dels ordes religiosos amb les unitats territorials nacionals. Jaume I tenia un sentit molt viu dels elements polítics complicats en les diòcesis.

—*Com eren les relacions entre els aragonesos i els catalans durant la conquesta?*

—Hi ha un historiador, Percy Schamm, que ha efectuat un paralelisme entre la Bèlgica moderna dels flamencs i valons i la València del segle XIII, amb els catalans i aragonesos. Jaume I arriba a estar-ne seriosament preocupat durant el setge de Borriana, perquè tem que les tensions entre catalans i aragonesos puguin afectar les altres nacions participants en la croada. No sabem quines eren aquestes nacions, però sí que sabem que algunes famílies de Roma obtenen cases a València per la seua participació en la croada. Però, en efecte, l'antagonisme mutu entre els aragonesos i els catalans era un dels perills del nou país. Aragó era una regió interior, feudal, molt diferent de Catalunya en llengua, interessos i tradició. Catalans i aragonesos tenien parlaments, lleis i estructures socials distintes. Els catalans eren un poble comercial que havia tret molt de profit de la conquesta de les Balears, i els aragonesos havien perfilat la conquesta de València com una manera d'expansionar-se. Jaume I va trobar l'equilibri a la situació d'una manera molt intel·ligent: fent de València un regne a part.

—*Pare Burns, vostè va publicar aquest apassionant llibre l'any 1967 als Estats Units. Com és que ha tardat quasi trenta anys a publicar-lo ací? Problemes de censura?*

—Potser la meua visió de la civilització no agradava. Se sent algun comentari respecte a algun professor universitari reticent al meu treball, però no ho sé. No estic massa en el món real.

Miquel Alberola